

זכרונות משנים עברו

ממחוז הילדות. בגיל שנתיים "הובלתי" על כתפי אבא או סבא ל"חדר" של ר' איצה מלמד, בכינויו "איצה דער דארדיקער". מעין גן לפני "גן חובה" היה חדרו ודומני שלא היה ילד בעיירה שלא עבר את הגן הזה. בגיל ארבע כבר למדתי אצלו חומש. הלימודים היו גם בלילות החורף הארוכים ואפשר היה לראות את הזאטוטים, תינוקות של בית רבן, הולכים עם פנסי דלועים ונרות דולקים בחללם ללמוד תורה מפי זרבי. היה זה מחזה מרהיב, שלמראוּו יכול היה משורר לכתוב את "המתמיד". בגיל חמש עברנו (כל התלמידים!) לחדרו של ר' דוד-וולף, מעין "גן חובה", שהרביץ לתלמידיו ה"מבוגרים" פירושי רש"י לחמישה חומשי תורה. אני משתמש בלשון רבים, כי שני הרביים הללו היו נחלת דורות רבים שגדלו בעיירה.

בית-הספר העממי, שנבנה על ידי חברת יק"א (החברה היהודית המיישבת של העיירה כולה) בסגנון כפרי

מובהק, היה צמוד לגן גדול ועשיר בעציו ופירותיו היפים והעסיסיים ולידו מגרש קרוקט רחב וארוך, שהיה שוקק חיים בכל שעות החופש לרבות ימי שבת ומועד. בצידו — דרך ישרה לאורך שדרת עצי השיטה שהקיפו את הגן והובילו לשדה-הטיולים הגדול ("בארג" ככינוריו בפי העם!). מראהו דמה בכל ימות-השנה למדשאה נאה, ללא טיפוח והשקאה, ושימש מפגש ריעות וידידות לכל בני-העיירה. בית-הספר, הגן, שדה הטיולים, כל אלה שימשו השראה עצומה ומכשיר מחנך ומעצב פרצופם הרוחני והפיסי גם יחד של בני המושבה. ייזכר כאן לטובה מנהל בית-הספר, מאגין, שידע להאציל בהתנהגותו הנדיבה על צוות המורים ועל המשמעת מרצון שקיבלו עליהם התלמידים.

זכרונות נעימים שמורים עמי ממשחקי הילדים — קגלס, קרוקט ועוד — במחיצת בנו של המנהל, ניוקא מאגין, שהיה מעין אבן-שואבת לכל בני המחזור של בית-הספר העממי בשנים של מלחמת העולם הראשונה, הודות לרוח הטובה והחברית — נחלת משפחת המנהל מאגין ז"ל.

בעת ובעונה אחת עם הלימודים בבית-הספר העממי, שהיו על טהרת היידיש והרוסית, היה גם חדר "מודרני" ללימודים עבריים ב"פוליש" של בית-הכנסת האשכנזי ("דייטשע שול"!), בשכנות בתיהם של הרב לוי שטרנברג ז"ל מצד אחד ושל השר"ב ר' שעפטל דוידוון ז"ל מצד שני. צירוף זה, יחד עם בני המשפחות שגדלו בבתים הללו, היה לו, כך נדמה לי בראי ממרחקי דורות, השפעה מכרעת על דור שלם של בני גוער או וקשישים היום, שרבים מהם זכו לחיות בארצנו ולראות בה בנים ובני-בנים עוסקים בתורה ובעבודה. ברצוני לציין כאן כי המורה המודרני מיידנברג בא לעיירתנו כבוגר הסמינר למורים בוולנה, ירושלים דליטא, ואשר, אם

זכרוני אינו מטעה אותי, היה אחר־כך אחד המורים בגימנסיה "תרבות" בבלץ. מכאן, מ"חדר" זה, צמחו אחר־כך אגודות הנוער "פּרַח־ציון", "דוברי שפת־עבר" ועוד.

כנגד ארבעה בנים דיברה תורה. עם פתיחת הכיתה הראשונה בגימנסיה העברית, מיסודה של חברת "תרבות" בסורוקה, היו ארבעת התלמידים הראשונים בני עיירתנו, שלכל אחד מהם הכינוי האישי שלו, לפי תעסוקת ההורים או מצבו המשפחתי:

1. משה דעם רב'ס, כלומר, בנו של הרב, הלוא הוא חברנו וידידנו העו"ד משה שטרנברג. כיוון שהיה הרב אהוב ומכובד על כל בני העיירה לא ראו צורך לקרוא לבן בשם המשפחה.

2. דודיע ברוכ'ס, או דודל דעם בוכה אל־טערס, על־שם אביו מנהל־החשבונות והעילוי בחשבון בכל העיירה.

3. חיים קלערלס, על־שם אמו שחורה אלמנה לבית הוריה אחרי מלחמת העולם הראשונה והמהפיכה ברוסיה.

4. בערל דעם שליאפקעמאכערס (כותב שורות אלו). כך כוניתי על־שם סבי ר' אברהם ז"ל, אשר נקרא על־שם מקצועו "כובען" — אומן לעשיית כובעים. בביתו גדלתי ומכאן יצאתי לשחר תורה ודעת.

אני מספר פרטים אלה, משום שעובדה זו יצרה הווי ורוח־חיים מיוחד במינו: בכל יום שישי, לאחר הלימודים, היינו עורכים ארבעתנו צעדה בת 12 ק"מ, המרחק שבין סורוקה לעיירתנו, ובמוצאי שבת או ביום ראשון עם שחר חזרנו ברגל (לעיתים עם העגלון) ללימודים. ככה נהגנו כמעט במשך כל שנות לימודינו בעיר המחוז סורוקה. עם סיום

תגימנסיה נפרדו דרכינו. הראשון עלה ארצה ללמוד באוני-
ברסיטה העברית; השני הצטרף למחנה המתנגדים הקיצוניים
לציונות וסופו שניספה בשואה; השלישי יצא לארצות-הברית
לשם השתלמות והיה לאחד מתלמידיו של פרופ' איינשטיין;
הרביעי, כותב שורות אלו, הצטרף ל"החלוץ" במטרה לעלות
לארץ-ישראל ועד היום אני רואה את עצמי בין המגשימים
והשרים "אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה", פשוטו
כמשמעו.

נר-זיכרון לסבא ולסבתא לבית קופרמן.
לסבא קראו "אברהם דער שליאפקעמאכער" ולסבתא "רייזע
אברהמס". וכך על-שום מה? על-שום היותם אהודים ומקו-
בלים על כל בני העיירה כמשפחה עמלה, שחיה על יגיע-
כפיה וביושר עם כל הבאים בקשר מסחרי אתם. כל "גוי"
הסביבה שבאו אתם במשא ובמתן, ענייני מקח וממכר, רחשו
אמון מלא למוצא פיו של סבא ולחשבונות שניהלו אתו על-
סמך דברתו בלבד. בשביל "ג'פוניע אברום" היו מוכנים ללכת
באש ובמים. סבא היה מן הסוג המכונה "עמך". תורה לא
למד, אבל אהב להסתופף במחיצתם של לומדי תורה. בימי
חול התפלל בבית-הכנסת של החייטים, אולם בימי שבת
ומועד נהג להתפלל בבית-הכנסת "דייטשע שול", כדי להקשיב
לאמרי-פיו של הרב לוי שטרנברג ז"ל, ולשמע אל הרינה
ואל התפילה שלו.

אגב, אבי יעקב שו"ב ז"ל, היה מחוסר מקום-עבודה קבוע
במקצועו בגלל אנשי ה"חזקה" בשחיטה ולכן התגוררה
משפחתנו בכפרים, להבדיל מעיירות, עם כמה עשרות משפחות
יהודיות שהחזיקו "כלי-קודש" במאמצים על-אנושיים, כמיטב
המסורת של אחינו בני ישראל בתפוצות הגולה. גדלתי איפוא,

בביתם של סבא וסבתא, שממנו יצאתי ללמוד בגיל רך. בסבלנות ובחיבה יוצאות מן הכלל התייחסו הורי הוקנים אל חברי וחברותי התלמידים שהירבו לבקרני בביתם. הם חיבבו מאד צעירים שמבלים זמנם בקריאה ובלמודים. סבתא נהגה תמיד להכין מטעמים ומאפה, מעשי ידיה, כדי לכבד חבריו וחברותיו של נכדה החביב. למותר להוסיף כי בשעת לימודי בגימנסיה היתה שולחת לי מדי שבוע חבילות מזון מלאות וגדושות, כדי שיהנו חברי ואני גם יחד. לסבתא, אשר טוב לבה ואהבת-הבריות נבעו ממאור עיניה, היו כמה "קניפלעך", חסכון מדמי-הכיס שהיתה מקבלת או "סוחבת" מארגקו של סבא, אם לגמילות-חסדים ואם לשם מתן-בסתר. וכמובן שהיו לה "קונים" קבועים שחשו וידעו כי אצלה ימצאו משען ועזר בשעת דחקם. ואכן היו לה, לסבתא ז"ל, לב פתוח וגם כיס פתוח לכל נצרך ונזקק.

שתי אפיזודות נחרתו בלבי. ראשונה: ביום ל"ג בעומר תרפ"ז ליווני סבא ב"מרכבתו" לחוות ה"חלוץ" ביליצ'ני, שליד עיר המחוז בלך. לסבא היו סוס ועגלה שבהם נהג לנסוע עם סחורתו המוגמרת לעיירות שבהן נערכו ימי שוק ("ירידים"). בדרך, מרחק של למעלה מ-40 ק"מ שארכה שעות רבות, ניסה סבא לשכנעני כי אצא על-חשבונו ללמוד באוניברסיטה העברית בירושלים, דוגמת חברי משה בן הרב, ובלבד שנכדו, שזה עתה עוב את ספסל הלימודים, לא יתחיל בגיל רך בעבודה קשה ומפרכת. כמובן ששכנעו לא הועיל והראייה. וכאן אפיזודה שניה: כעבור שנתיים וחצי, בחודש חשוון תרפ"ט (20.11.29), זכינו, רעייתי טובה ואני, כי שוב ירתום סבא את "מרכבתו" ויסיע אותנו מן העיירה לתחנת הרכבת במארקולשט, כדי לצאת ברכבת לקונסטנצה ומשם להפליג באניה "סינייה" בדרכנו הארוכה לארץ כיסופנו, ארץ-

ישראל. זכורני יפה, כי במעלה ההרים והגבעות היה סבא יורד מן העגלה כדי להקל על הסוס ומדי פעם מחה דמעה מעיניו — דמעות שמחה וצער; שמחה — על כי זכה ללוות את נכדו הנשוי הראשון בעלייתו לציון; וצער — על הפרידה. שמא לא יזכה לראותו עוד. ואכן, לא זכו הוא וסבתא, לראות את ה"עם" הרב יוצאי-חלציהם, דור שילשים ורבעים בין בוני המולדת, בתקומת מדינתנו המחודשת-העצמאית ומגינים עליה בדמם ובנפשם, גהנים מיגיע-כפיהם ועמלם ורבים מהם בין לומדי אוניברסיטאות ומסיימיה בישראל, כפי שביקש לראות בי, בנכדו הראשון.

השואה שפקדה את עמנו עברה לנגד עיניהם של סבא וסבתא ובחודש חשוון 1941 נפטרו בזה אחר זה. קברם נכרה בבית-הקברות של גיטו צ'רנוביץ, לשם הועברו לפני פרוץ השואה.

יהודים טובים, כשרים ותמימים היו סבא וסבתא, שומרי דת ומסורת ונהנים כל ימיהם מיגיע-כפיהם. הם האמינו באמונה שלימה כי תורה ועבודה הן גשמת אפנו ויסוד חיינו ואמונה זו נטעו בלבי, לב נכדם.

הערת העורך :

ביום א', א' דר"ח כסלו תשל"ד (25 בנובמבר 1973), נתקיימה בביתנו ישיבת הוועד של יוצאי דומברובאן, שבה הוסכם והוחלט על מסירת ספר-הזיכרון לדפוס. דב מישאלי ז"ל, שטרח ובא לישיבה מכפרו, כפר בילו, הקסים את כולנו בזיוו, ברעננותו ובחביבותו. באותו מעמד אף מסר לי את כתב-היד של הפרק המתפרסם כאן. לא ידענו, לא הוא ולא

אנחנו, כי אלה הם דבריו האחרונים שמסר לדפוס וכי זו היא פגישתנו האחרונה. אור ליום ה', ט"ו בשבט תשל"ד (7 בפברואר 1974), השיב נשמתו למרום.

דמותו חתומה בלבי ובזכרוני עד מימי נעוריו. אברך משי בהיר-עין ובהיר-מחשבה, שופע מרץ, חום ולבביות, אמונה בטוב ובנאצל שבחיים והתלהבות לרעיון העבודה בכלל ולרעיון החלוצי של יישוב הארץ בפרט. החלוציות, במובנו הנעלה והטהור של מושג זה, שימשה נר לרגליו. בהעדרו, ואפילו ברפיונו, של הלהט החלוצי בכל מערכות חייו, ראה משום התכחשות לעצם קיומנו וסכנה לעתידנו בארץ. עד יומו האחרון חי ופעל ברוח משנתו של מורו ורבו א"ד גורדון. באותה פגישה אחרונה בביתנו סיפר לי בשמחה כי עתה, לאחר שהגיע לגיל הפרישה, נרשם כתלמיד באוניברסיטת בר-אילן. כאילו ביקר לומר: עתה, משכילה את ששת ימי המעשה הגיע התור לשבת חיו, חלום-חיו, להעמיק, להרחיב ולהעשיר את אוצר ידיעותיו, אך לא זכה. המוות האכזרי שם קץ לכל תוכניותיו וחלומותיו. יהי זכרו ברוך!